

KOLMANNEN INFINITIIVIN ILLATIIVI PETTER SCHÄFERIN PÄIVÄKIRJASSA

Etsiessäni jokin vuosi sitten eräitä vanhan kirjasuomen nominaalimuotoja kävin läpi erityyppisiä tekstejä. Mukaan tuli tuolloin turkulaisen maisteri Petter Henriksson Schäferin vankilapäiväkirja, jonka tämä kirjoitti suuren Pohjan sodan aikana 1707–1714 ensin Turun linnassa ja myöhemmin Gävlessä. Päiväkirjan teksti löytyi Martti Ruuthin tutkielmista, jotka Suomen Kirkkohistoriallinen Seura julkaisi 1915 laajana niteenä. Kirjan ensimmäinen tutkielma (Ruuth 1915c) käsittelee Petter Schäferiä, ja siihen on liitetty osin karsittu päiväkirja sekä Ruuthin laatima johdanto ja selitykset (päiväkirjatekstiä on 140 painosivua). Alkuperäisen päiväkirjan Ruuth ilmoittaa olevan säilytteillä Tukholman valtionarkistossa ja siitä tehdyn käsinkirjoitetun jäljennöksen Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran arkistossa.

Syynä Schäferin vankeuteen oli hänen separatistinen pietisminsä ja siihen liittyvä uppiniskaisuus valtiovaltaa kohtaan. Tammikuussa 1707 hän oli kutsunut Turun hovioikeuden jäsenet kuulemaan »uskontunnustustaan» (ks. alaviitettä 5), jossa hän julisti tuomiota maalle ja kansalle. Schäfer vangittiin, julistettiin ensin mielipuoleksi mutta tuomittiin myöhemmin kuolemaan; tuomio lievennettiin kuitenkin elinkautiseksi vankeudeksi. Schäfer kuului laajaan turkulaiseen porvarisukuun, jolla oli sukusiteitä lähes kaikkiin sen ajan porvariperheisiin. Vankeusaikanaan Schäfer sai kirjeitä, lahjoja ja monenmoista apua

suvulta, ystäviltä sekä kannattajiltaan, joita oli niin Ruotsi-Suomessa kuin ulkomaillakin. Vuosisadan vaihteessa Schäfer oli oleskellut Amerikassa, ilmeisesti kveekarien luona, ja hän kuvitteli muuttavansa sinne hengenheimolaistensa kanssa vapauduttuaan. Hän kuoli Gävlen linnassa 1729 viisitoista vuotta päiväkirjansa viimeisen merkinnän jälkeen. (Ruuth 1915b 229–247, 1915c: 3–40.)

Päiväkirjaa lukiessani huomioni kiintyi kontekstissaan nykykielen kannalta oudontuntuisiin *mAn*-loppuisiin 3. infinitiivin muotoihin, kontekstin perusteella illatiiveiksi¹ tulkitsemiini. Niitä tuntui olevan myös tiheämmässä kuin esimerkiksi vanhassa saarnakielissä. Outous johtui väliin pelkästä rektioerosta: illatiivi oli inessiivin tai elatiivin tilalla. Usein kyse oli suuremmastakin erosta: Schäferin 3. infinitiivin illatiivi näytti toimivan eräänlaisena syntaktisena yleismuotona, joka saattoi edustaa eri nominaalimuotoja tai myös kokonaisia lauseita. Näytteeksi pari otetta vuoden 1712 merkinnöistä:

10.9.1712 rupeisin *jutteleman* hyw.[ällä] Armol. caicki Assiani Cappalet. Caicki mennesty, ja Armoi lisäis Minun tygö *edeswetemän* ja Inspect. M.[inun] rackan Weljeni tygö *cuuleman* ja *ottaman wastan* ja *suostuman*. rucoilin H.[äntä] *tutkiman* Rucouxes ja *ei seuraman* Liha ja Järjen, waan Pyhä Henge

13.10.1712 Neuwoin *walmistam[an]* Heitäns Herran Ehtollisen otolliseen ja Kelwolliseen Nautitzemiseen: *eroitaman* Heitäns pois Pahain Seurasta: *cutzuman* Inspectorin E. Grab. sisäl 6nen Päiwän p.[äälle] *paastoman* ja *rucoilleman* Heidän canssans, ja *odottaman* ja *wastan ottaman* Minun Tulemisen. Herran Ehtollista *pitämän*, ja oikia Pääsiästä

Schäferin päiväkirjaa on kielen kannalta ensimmäisenä käsitellyt Osmo Nikkilä väitöskirjassaan (1985: 79, 100–102, 314, 347–348, 392, 431). Nikkilän tutkimus kohdistui eräisiin Schäferin loppuheittotapauksiin, mutta samalla tutkija tuli todenneeksi tutkittavansa turkulaisen puheenparren. Olen Nikkilän tavoin käyttänyt Ruuthin editiota. Julkaisu perustuu monelta osin epäselvään käsikirjoitukseen, eikä kyseessä ole ollut lingvistinen tutkimus, joten tekstiin on voinut jäädä epätarkkuuksia. En pidä näitä kuitenkaan oman aiheeni kannalta olennaisina. Päiväkirjassa on runsaasti kirjainlyhenteitä ja muita tyypisteitä, ja olen tekstinäytteissä täydentänyt tällaisia hakasulkeisiin.²

3. INFINITIIVIN ILLATIIVIN TAAJUUS JA TULKINTA

Suomen kielen »käyttöinfinitiivit» ovat aktiivin 1. infinitiivin latiivi ja 3. infinitiivin illatiivi. Näitä kahta infinitiiviä tarvitaan arkisimmassakin viestinnässä, ja kumpaakin vastaa yleensä ruotsalaisessa tekstissä infinitiivin preesens. Lauseopin arkiston murreaineistossa *tehdä, tekemään* -tyyppisiä esiintymiä on kaikkien infinitiivien yhteismäärästä runsaat neljä viidennestä, yleiskielen aineistossa noin 70 % (IPK 1989: sivujen 227–435 taulukot). Omassa 1600-luvun saarna-aineistossani näiden nykykielen käyttöinfinitiivien osuus

¹ Lyhyiden vuoksi viittaa kirjoituksessani kyseisiin infinitiiveihin »illatiiveina» ja vain poikkeuksellisesti »illatiivi-instruktiiiveina»; seuraavassa luvussa tulee puheeksi muotojen mahdollinen instruktiiivius.

² Kiitän Virittäjän nimettömiä esilukijoita ja ennen kaikkea päätoimittaja Lea Laitista varteenotettavista parannusehdotuksista ja vaivannäöstä.

on vain 55 %. Yhtenä syynä taajuuseroon on *pitää tekemän* -konstruktion suosio vanhas-
sa kirjakielessä³; nykykielessä 3. infinitiivin instruktiivi on lähes täysin korvautunut 1.
infinitiivin latiiivilla *pitää tehdä*. Sitä paitsi vanha kirjasuomi käyttää määräkonteksteissa
passiivin 1. infinitiiviä nykyisen aktiivimuodon sijasta.

Mainittujen infinitiivien keskinäiset taajuussuhteet vaihtelevat eri aineistoissa: 3. infi-
nitiivin illatiivin suhde 1. infinitiivin latiiviin on murteissa 4 : 5 ja yleiskielessä 1 : 4, mikä
osoittaisi illatiivimuotojen olevan yleisempiä puhutussa kuin kirjoitetussa kielessä. Van-
hoissa saarnoissa suhde on 1 : 5. Puheena olevien infinitiivien työnjako on nykyään jok-
seenkin selvärajainen: 1. infinitiivillä on ennen kaikkea objektin, subjektin ja attribuutin
funktio, 3. infinitiivillä taas adverbiallin. Adverbialimääritteenä 3. infinitiivin illatiivi
liittyy toisaalta samasubjektisena tulosijarektioisiin intransitiiviverbeihin (*Poika lähti ~
ryhtyi syömään*), toisaalta erisubjektisena nominiobjektin saaviin transitiiviverbeihin (*Äiti
pyysi poikaa syömään, Emäntä kehotti Ø käymään pöytään*). Illatiivimuoto esiintyy myös
tulosijarektioisten adjektiivien määritteenä (*Olen valmis ~ haluton lähtemään*), sporadi-
sesti jopa substantiivien määritteenä (*Olet sopiva henkilö selvittämään asian*) sekä itse-
näisesti (*Nyt ylös ja pakkaamaan!*). (Funktioista tarkemmin ks. Hakulinen ja Karlsson 1979:
123–124, 340–342, 349–351, 358–362, 378–384.) Vanhassa kirjasuomessa 3. infinitiivin
illatiivin käyttö on paljolti nykykielen mukaista, kun ottaa huomioon verbien semanttiset
muutokset. Eroa on lähinnä eri funktioiden suhteissa (3. infinitiivi on muun muassa ylei-
sempi nominin määritteenä kuin nykykielessä), mutta 1600-luvun teksteistä tapaa myös
nykyisestä poikkeavaa käyttöä.

Entä Schäferin päiväkirjan illatiivimuotojen suhde muihin aineistoihin? Tarkistin asian
suhdeuttamalla esiintymät tekstin sanemäärään ja vertaamalla lukua muista aineistoista
laskettuihin frekvensseihin. Kolmansia infinitiivejä ei sinänsä ole päiväkirjassa enempää
kuin vanhoissa saarnoissa (1,2 % sanemäärästä kummassakin aineistossa). Sitä vastoin
illatiivimuodoissa on selvä ero: esiintymiä on päiväkirjassa prosenttien verran sanemääräs-
tä, toisin sanoen vähintään kaksinkertaisesti vertailuaineistoihin nähden.⁴ Schäfer osoit-
tautuu siis muodon suurkäyttäjäksi. Päiväkirja on vanhojen tekstiemme joukossa ainut-
laatuinen, joten vertailukohteeksi sopivaa saman ajan maallista tekstiä ei löydy. Schäferin
laatima yli 500-sivuinen saarnakieleen verrattava käsikirjoitus⁵ on puolestaan ruotsinkie-
linen, joten senkään kieltä ei käy vertaaminen päiväkirjaan.

Ongelmia tietenkin tuottaa päiväkirjan *mAn*-muotojen sijaanmääritys: illatiivi vai
instruktiivi? Kirjoitusasu on aina yksivokaalinen, joten Ruuth (1915c) on tekstiä painat-
taessaan täydentänyt päätettä tarkoittavat lyhenteet täydellisten muotojen mallin mukai-
siksi (ks. mts. 179, alaviite 1). Kolmannen infinitiivin illatiivi ja instruktiivi olivat ainakin
lounaismurteisten vanhan kirjasuomen kirjoittajien teksteissä ortografialtaan identtiset
(*tuleman = tuleman, tulemaan*), joten sijatulkinta on perustettava kontekstiin ja pääsanan
semantiikkaan. 1600-luvun kielipit esittelevät *man-* tai *män-*loppuisen 2. infinitiivin, esim.

³ Instruktiivimuotoja (*tekemän, tehtämän*) on saarnakorpuksessani lähes kaksi kolmannesta 3. infinitiivin esiin-
tymistä. Rakenteella *pitää tekemän* on vanhassa kirjakielessä useita funktioita.

⁴ Kolmannen infinitiivin illatiivien osuus sanemäärästä on vanhoissa saarnoissa 0,4, nyky-yleiskielessä 0,5 ja
murteissa 0,6 prosenttia. — Lausemäärään suhteuttaminen lienee monen mielestä parempi ratkaisu, onhan se
käytössä useassa nykytutkimuksessa. Tämä menettely vaatisi kuitenkin vanhojen aineistojeni lauseiden las-
kemista, mikä on suunnaton työmäärä. Aineistojen sanemäärät ovat monessa tapauksessa jo tiedossani.

⁵ Kyseinen käsikirjoitus (ns. uskontunnustus) on niteessä »Peter Hindrichsson Schäfers Tros-Bekännelse och
Lefverne» Helsingin yliopiston kirjastossa (Ruuth 1915c: 232).

Kirjoittaman (Petraeus 1649: 27–28, Martinius 1689: 49). Kielioppien syntaksiosassa on näytteitä verbeihin *pitää* ja *ruveta* liittyvistä infinitiiveistä, jotka Martiniuksella (mts. 104–105) esiintyvät edelleen pelkästään lyhytvokaalisina. Petraeuksella (mts. 60) puolestaan on selvä illatiivin ja instruktiivin ero: *rupeis lukemahan* mutta *pitä cuuleman*. Schäferin aikalainen Vhael on esitellyt kieliopissaan (1733: 78–79) latinan gerundin ja supiin suomalaiseksi vastineeksi 13. sijassa eli penetrativuksessa olevan verbaalinominin (konneksiossa *tule sanomahan*); tämän ns. 2. gerundin *h*:llisen normaaliasun (*säästämähän*) turkulaiseksi variantiksi Vhael mainitsee asun *säästämään*, siis kiistattoman illatiivin (mts. 101). Niinpä Vhaelin futuurin (mts. 76–77 *sinun pitää elämän*) lyhytvokaalinen *mAn*-infinitiivi on yhtä kiistattomasti instruktiivi.

Schäferin päiväkirjassa on parisenkymmentä *pitää*-verbiin liittyvää *mAn*-muotoa. Tähän verbiin voi murteittain liittyä paitsi 3. infinitiivin instruktiivi myös 3. infinitiivin illatiivi. Eri tutkijoiden hypoteeseja ja päätelmiä murteissa esiintyvän vaihtelun syistä — hyperkorrekteja muodosteita, sekaantumia, analogisia siirtymiä sijasta toiseen ym. — on tiivistäen esitellyt Silva Kiuru (1977: 167–170). Suomen murteiden lauseopin tekijät Ikola, Palomäki ja Koitto (1989: 357–358) toteavat lounaisen instruktiiivityypin lainautuneen murrealueille, joilla instruktiiivia ei tunneta 3. infinitiivin sijana; seurauksena oli *pitää tekemään* -tyyppisiä rakenteita. Mikä on havaintojen relevanttius Schäferin *mAn*-muotojen kannalta? Schäferin puhe-suomi oli Turussa opittua lounaismurretta, johon kuului toisaalta instruktiiivityyppi *pitää tekemän* (*tehtämän*), toisaalta illatiivityyppi *rupeis tekemään*. Infinitiivien *mAn*-lopun vokaalikvantiteetti kuulosti kummassakin tapauksessa identtiseltä. Nähdäkseni infinitiivimuodon illatiiviuden tai instruktiiiviuden spekulointi ei ole Schäferin tapauksessa relevanttia, etenkin kun kaikissa esiintymissä on sama lyhytvokaalinen *mAn*-loppu ja voi olettaa hänen hahmottaneen kaikki *mAn*-infinitiivit samaksi muodoksi. Kontekstin perusteella pidän illatiiveina muita kuin *pitää*-verbiin liittyviä *mAn*-tapauksia.

Mistä johtuu 3. infinitiivin illatiivin runsas ja outo käyttö Schäferin päiväkirjassa? Onko selityksenä kirjoittajan turkulainen murretausta, hänen idiolektinsa vai lyhyttä tavoitteleva päiväkirjatyyli (muistiinpanotekniikka)? Vai selittyvätkö oudot *mAn*-muodot siitä, ettei suomi ehkä ollut kirjoittajan omin kieli?

ILLATIIVI VERBIN MÄÄRITTEENÄ

Tapauksia, joissa illatiivi on selvästi verbin määritteenä, on Schäferin päiväkirjassa runsaat 150. Eri verbejä on viitisenkymmentä, mutta vain kymmenen näistä esiintyy useammin kuin kolmesti. Viidentoista pääverbilekseemin esiintymät kattavat 68,8 % matriisiverbiesiintymistä; vastaava luku on 1600-luvun saarnoissa 70,5 % ja Lauseopin arkiston yleiskielen aineistossa 68,8 %. Yleisimmin käytetyt matriisiverbit ovat yhtä yleisiä kaikissa kolmessa aineistossa. Oheisessa taulukossa olen esittänyt näiden aineistojen kymmenen suurtaajuisinta matriisiverbiä; useammassa kuin yhdessä aineistossa esiintyvät verbit on kursivoitu. (Yleiskielen osalta ks. IPK 1989: 385.) Vanhan kirjakielen aineistoissa vain verbeihin *lähteä*, *oppia*, *ruveta* ja *tulla* liittyy samasubjektinen rakenne, nykykielen aineistossa sen sijaan kymmenestä verbistä yhdeksään. Ainoa erisubjektisen raken-

▷

teen pääverbi on nykykielen aineistossa *saada*.

Kolmannen infinitiivin illatiivin kymmenen yleisimmän matriisiverbin frekvenssi kolmessa aineistossa:

Schäfer 1707–1714		1600-luvun saarnat		Nykyinen yleiskieli	
<i>rukoilla</i>	21	<i>ruveta</i>	29	<i>tulla</i>	100
<i>tulla</i>	16	<i>käskeä</i>	12	<i>joutua</i>	98
<i>ruveta</i>	14	<i>opettaa</i>	12	<i>pyrkiä</i>	83
<i>kutsua</i>	10	<i>tulla</i>	12	<i>pystyä</i>	79
<i>lähettää</i>	6	<i>oppia</i>	9	<i>päästä</i>	4
<i>neuvoa</i>	6	<i>neuvoa</i>	8	<i>lähteä</i>	39
<i>käskeä</i>	5	<i>lähettää</i>	7	<i>ryhtyä</i>	36
<i>lähteä</i>	5	<i>saattaa</i>	7	<i>saada</i>	34
<i>pyytää</i>	5	<i>(ulos)tehdä</i>	7	<i>kyetä</i>	33
<i>saada</i>	4	<i>panna</i>	6	<i>jäädä</i>	23

Schäferin päiväkirjan ja 1600-luvun saarnojen verbeistä on yhteisiä noin puolet, ja pitempään luetteloon yhteisiä mahtuisi enemmänkin. Päiväkirjan suurtaajuisin verbi *rukoilla* selittyy siitä, että kirjoittaja merkitsi päivän rukoushetket ja niiden aiheet muistiin. Nykyisen yleiskielen verbeistä vain *tulla* ja *lähteä* ovat Schäferillä yleisiä (vankeusvuosina vierailijoita ja vartijoita tuli ja meni). Luettelossa mainittujen lisäksi Schäfer käyttää 3. infinitiivin illatiivin matriisiverbeinä useammin kuin kerran transitiviverbejä *auttaa*, *estää* (!), *huutaa*, *kieltää* (!), *sanoa*, *totuttaa*, *vaarata* 'varoittaa', *vaatia*, *ylösherättää*. Suuri ero vanhan kirjakielen — sekä saarnojen että Schäferin päiväkirjan — ja nyky-yleiskielen välillä on infinitiivirakenteen pääverbin transitivisuudessa ja intransitiivisuudessa. Vanhassa kirjakielessä 3. infinitiivin illatiivin yleisin konteksti on erisubjektinen rakenne (tyyppi *X käski Y:n lähtemään*); nykyinen valtatyyppi taas on samasubjektinen rakenne, esimerkiksi *X joutui lähtemään*. Tällaisen systeeminmuutoksen selittää vain se, että 3. infinitiivin illatiivin funktiot ovat parin kolmen vuosisadan aikana täsmentyneet — ja kaivonneet: siihen, mihin 3. infinitiivi sopi 1600- ja 1700-luvun teksteissä, käytetään nykyään useita eri ilmauksia.

Päiväkirjan tulkinnaltaan yksiselitteiset infinitiivikonstruktiot eivät muuten poikkea nykykielestä, paitsi että kontekstin perusteella arvattava objekti tai muukin konstituentti on usein ilmipanematta: 28.3.1712 *rucoilin* Ø **juttelema** *Asian toimittamisen*; 2.10.1712 *rucoilin* Ø **salliman** *M.[inun] Rack.[aan] Welj.[eni] – – tuleman*; 2.10.1712 *ylösherättin* Ø **luowuman** *Omaisudesta*. Tällaiset selittyvät osaksi tekstin muistiinpanotyylistä. Oudommalta 3. infinitiivin illatiivi tuntuu esimerkiksi sellaisten verbien yhteydessä, joihin nykykielessä liittyy (samasubjektinen) 1. infinitiivin lativi: 6.1.1712 **otti päällens lähtemän** *sinnä miehen cans*; 24.3.1712 *Sen p.[äälle] päätin* *aina tästä lähettämän* *Hänelle nijncuin ennen, Raha*; 20.9.1712 [Johannes] **mieli seurata cuin H.[änelle] sanottu on: tuleman** *tänne ja oleman* *täällä*; 21.10.1712 *jo on päätänyt luopuman* *minusta pois ja jättämän*; *Waan en Muistanut* *eikä Huomanut*, *nijncuin Yöl ja Amull Rucouxes lähettämän* *Agapen Roast Osan Rackal Sisarel*. Mainittakoon, että vastaavanlaisia tapauksia on melko runsaasti myös vanhoissa saarnoissa ja usean eri verbin yhteydessä (Forsman

Svensson 1990). Eräät kirjoitukseeni edeltä käsin tutustuneet ovat pohtineet, eikö näissä tapauksissa sittenkin voi olla kyseessä 3. infinitiivin instruktiivi. Monen murrekorva hyväksyykin instruktiivitulkinnan osassa tapauksia, osassa taas ei. Olennaisinta minun kannaltani on kuitenkin se, että Schäfer on käyttänyt *mAn*-muotoa — oli se sitten illatiivi tai instruktiivi — 1. infinitiivin latiiivin asemesta.

Mainitsin jo, että Schäfer käyttää eräitä olo- tai erosijaa vaativia verbejä nykykielestä poikkeavasti. Lauseopin arkiston aineiston perusteella verbiin *käydä* liittyy nykyään illatiivimuoto lähinnä itämurteissa (*käydä leikkimään* 'ryhtyä leikkimään'), joskin yksittäisiä esiintymiä on myös lounais- ja hämäläismurteissa (IPK 1989: 383, 394–395). Merkitykseltään inkoatiivinen tapaus löytyy *Formulae puerilium colloquiorum* -dialogeista (K5a *Käykäm sijs le[i]kidzemän* 'ryhtykäämme leikkimään'). Sitä vastoin Schäfer on käyttänyt illatiivia tapauksissa, joissa *käydä*-verbillä on selvä edestakaisen liikkeen, 'käväisemisen' tai 'pistäytymisen' merkitys (*käydä neuvomaan* pro *neuvomassa*). Toisaalta Schäfer liittyy silloin tällöin illatiivin myös normaalisti olosijaiseen *olla*-verbiin samoin kuin erosijaisiin verbeihin *estää*, *kieltää* ja *lakata*; kyseessä voi olla illatiivin yleistäminen muiden sijojen tehtäviin. Aivan sattumanvaraista käyttö ei ole, sillä esimerkkejä on pitkälti toistakymmentä. Muunkieliset suomen oppijat samastavat yleisesti *käydä*-verbin *mennä*-verbiin ja valitsevat rektioksi tulosijan. Seuraava sitaatti on kansainvälisen IB-lukion B-suomen kirjoittajan aineesta:⁶ *Oletteko koskaan käynneet paikkaan* – – , *jossa ei olisi ollut kännykkää?* Moneen Schäferin infinitiiviin voi ajatella finaalisin lisämerkityksen (rts. *för att*): *Anna W. kävi laittamaan* (pro *laittamassa*) *ruokaa*, toisin sanoen tarkoituksenaan ruoanlaitto (finaalisuudesta tuonnempana). *Käydä*-verbin yhteydessä Schäfer ei ole käyttänyt 3. infinitiivin inessiiviä, *olla*-verbin yhteydessä kyllä.

Käydä ~ *olla* holhoomassa, neuvomassa ym.:

- 7.10.1712 [vanginvartija oli] Hofrättis cowin pideldu, että sallinut Act. Muo. [= aktuaarin muorin 'lesken'] *käymän* Minua *holhoman*
 12.3.1709 M.[inun] tygöni Consist.[orin] puolest Ø pitä *käymän* *neuwoman* Minua
 9.12.1712 Wapaus oli suuri *käymän* tygön, Ruoca *laitaman*, *syömän* [= oli vapaus *käydä* laittamassa ruokaa ja syömässä] Mutta – – estettin
 27.5.1708 fiscali Forsteen oli Linnas *tukisteleman* Candet
 19.6.1712 josta Mayer *poisolles* Consisto.[rin] Neuwo *etzimen* [= ollessaan (poissa) etsimässä konsistorin neuvoa] Asiast, on hämästyxest maahan langednut [saadessaan kuulla talonsa sillä aikaa ryöstetyyn]
 9.8.1712 se Wihanainen Pitkeläs on ollut Actuaruxen Muorin tygön, *tiedustaman ulos* Minusta
 19.8.1713 [professori Swederus] oli coco Talons cans *poisculkeman* Pacos Ruotzijn [= oli kulkemassa pakoon]

Edellä mainittuihin erosijarektioisiin verbeihin (*estää* jne.) liittyy päiväkirjassa joskus myös elatiivi. Näytteitä:

Estää ~ *kieltää* ~ *lakata* tulemasta ym.:

- 13.9.1712 rucoilin myös *estämän* Gen. Hans Hen. v. Liven *tuleman* tänne
 22.7.1712 E. Crab. wijwyi Kl. 8 asti. *estin* ennen *pois menemän* [= estin häntä lähtemästä aiemmin]

⁶IB-lukioissa B-suomen valinneet kirjoittajat ovat yleensä ruotsia äidinkielenään puhuvia tai joissakin tapauksissa ulkomailla asuvien suomenkielisten perheiden lapsia.

17.2.1708 *estin cuuleman* [Schäfer tukki korvansa ja esti itseään kuulemasta];
 10.9.1712 [inspehtori oli] *kieldänyt sanoman* minulle
 9.12.1712 *Lackaisin* silloin – – *ylöskirjoitaman* cahdexan Wijcon sisäll [= lak-
 kasin tekemästä (päiväkirja)merkintöjä kahdeksan viikon ajaksi]
 11.9.1712 Joh. Wacktmies ilmoiti: että Wacktmästar *kieldänyt päästämän* Actua.
 Muori ensingän Wacktin cans *tulemast* tygön [= oli kieltänyt päästämästä ak-
 tuaarin leskeä luokseni edes vartijan seurassa]
 7.10.1712 [papit] ei *suowat* Kengän *käymästä* [eivät suo kenenkään käyvän]

Estää-verbin määritteen voi konneksiossa *estin kuuleman* (17.2.1708) tulkita myös nomini(objekti)ksi: 'estin kuulemisen'. Onhan päiväkirjassa muitakin *mA*-nomineja, esimerkiksi *kanssakärsimä, paisuma, syyhyttämä*. Tämä tulkinta oli erään kollegan mielestä mahdollinen myös *lakata*-verbin yhteydessä: *lakkasin ylöskirjoitaman* 'muistiinkirjoittamisen' (9.12.1712). Kahdessa viimeisessä näytteessä on tulosijaisen määritteen sijasta erosijainen, *päästää tulemast pro tulemaan* ja *suoda käymästä pro käydä tai käyvän* (?*käymään*). Näistä edellisessä ero- ja tulosijarektio (*kieltää päästämästä (muoria) + päästää (muori) tulemaan*) ovat lystikkäästi vaihtuneet keskenään.

Verbin määritteenä esiintyy päiväkirjassa joitakin passiivin tunnuksen sisältäviä illatiiviksi tulkittavia infinitiivimuotoja (esim. *vaivat+ta+maan*). Näistä tuonnempana finaalimerkityksisten rakenteiden yhteydessä.

ILLATIIVI NOMININ MÄÄRITTEENÄ

Schäfer on käyttänyt 3. infinitiivin illatiivia suhteellisen harvoin adjektiivin määritteenä; 1600-luvun saarnoissa sellaiset rakenteet ovat huomattavasti yleisempiä. Schäferin 3. infinitiivin illatiivien pääsanoista vain pari prosenttia on adjektiiveja, saarnoissa sitä vastoin runsaat kaksikymmentä. Päiväkirjassa kyseeseen tulevat ainoastaan adjektiivit *valmis, valpas, voimallinen* (tyypit *X on valpas tekemään, X tekee Y:n valppaaksi tekemään*), saarnoissa taas on koko joukko eri⁷ adjektiiveja. Saarnakirjailijat korvaavat usein modaaliverbin ja 1. infinitiivin latiiivin konneksiolla *olla* + adjektiivi + 3. infinitiivin illatiivi: *X ei voi tehdä* → *X on mahdotoin tekemään*. Monet saarnojen adjektiivi-ilmaukset (esim. *on mahdollinen, mahdotoin, velkapää, väkevä* ym. *tekemään*) ovat nimenomaan saarnatyylille ominaisia. Schäfer puolestaan suosii substantiivin ja 3. infinitiivin liittoja. Edellä mainittujen adjektiivi-ilmausten lisäksi päiväkirjasta löytyy yhdistelmä *hyvä* + 3. infinitiivin illatiivi, mutta kyseessä ei ole tavanomainen tyyppi *X on hyvä tekemään*. Infinitiivi ei määritä subjektiin viittaavaa predikatiivia vaan viittaa koko lauseeseen (*Hänen Mielen oli hyvä*) ja ilmaisee lähinnä temporaalis-kausaalista suhdetta: 9.9.1712 *Ymmärsin peräst, että Hänen Mielen oli hyvä, saaman sitä Toimitusta* ('kun ~ jos hän saisi', toisin sanoen 'hän oli hyvillään saadessaan'). Tässä 3. infinitiivin illatiivilla on selvä sivulauseeseen funktio.

Nykyisessä yleiskielessä 3. infinitiivin illatiivin pääsanoina esiintyvät substantiivit ovat valtaosin verbaalinomineja, jotka ovat säilyttäneet kantaverbin rektion (esim. *ennen*

⁷ Nykyisen yleiskielen aineistosta löytyy kaksi tapausta, joissa 3. infinitiivin illatiivi on objektiin liittyvän predikatiiviadverbiaalin määritteenä, esim. – – *olet katsonut meidät arvollisiksi viemään evankeliumia eteenpäin* (IPK 1989: 417–418).

ryhtymistään jatkamaan). Sekä yleiskielessä että murteissa infinitiivimuodon voi usein katsoa adjektiivin ja substantiivin muodostaman kokonaisuuden määritteeksi: *Hän on sopiva henkilö kertomaan näistä asioista* (IPK 1989: 418–421). Schäferin päiväkirjassa kolmannen infinitiivin illatiivi liittyy moneen eri substantiiviin. Useammin kuin kerran esiintyvät *aikominen, alku, armo, halu, kiusaus, lupa, murhe, tila, vapaus ja voima*, ainutkertaisina taas *itsevallisuus, laiskuus, syy, toivo, uskollisuus, vaikutus, vetäminen 'veto', välikappale*. Yleisiä konteksteja ovat *X oli aikomises ~ kiusaukses ~ tilas ym. tekemään, X:llä oli lupa ~ toivo tekemään* sekä eräänlaiset avausfraasit, joilla Schäfer usein aloittaa muistiinpanonsa (ortografia modernistettu): *oli armo paastomaan ja rukoilemaan; on ollut Jumalan armo ulospuhumaan* ja niin edelleen. Muutama sitaatti:

3.9.1712 *Aicomiset* owat: Wihollista *cohtaman* kolmat *Peniculma* täst *Caupun-*
gin ja *Meren Wäen cans*

15.9.1712 *Amul härätesän oli Armo hartast huocaman Jumalan Kijtos!*

17–18.10.1712 *Ei ollut Minulla signä Yönä hywä Halu rucoileman*

31.8.1712 *waan suurisa Kiusauxisa A. Warg.[entinin] tähden nijncuin Händä naiman Awiowaimox*

8.9.1711. Näyti *Wacktm.[estarille] P. Qwed Vice Maah. Reso.* [= maaherran resolutionin 'päätöksen'] s. 6. annettu: *ottaman pois caicki Taulut*

7.10.1712 *He etziwät Wijcoja, ja ei löytä töys Syy päällekäymän*

17–18.10.1712 *Töynäns minun Mielen oli Toiwo pääsemän ulos*

8.9.1712 *Tunden rascat wetemiset* [= tunnen suurta vetoa] *Act. Muorin tygö ottaman Händä nijncuin Awiowaimon Wasemal puolel*

21.10.1712 *Oli myös suuri Woima siunaman Hänen Terweydens ja toiwoman sitä hänen Sairaudens ja Kiwud wastan*

Valtaosa tapauksista on ymmärrettäviä sikäli, että vastaavaan verbiin tai adjektiiviin voi etenkin vanhassa kirjasuomessa liittyä tulosijainen määrite (esim. *halu, lupa, tila* jhk). Jos ilmauksen kääntää ruotsiksi, tulosijaisuus on niin ikään ilmeinen: *början till, vilja till, tillstånd till, tillfälle till, frihet till* ja niin edelleen. Muissakin tapauksissa tulosija selittyy pääsanana semantiikan pohjalta, toisin sanoen vanhan kirjasuomen aikaisesta merkityksestä (*murhe* 'pyrkimys' jne.). Substantiiviin liittyviä 3. infinitiivin illatiiveja on nykyyleiskielessä vain puolisentoista prosenttia kyseisen infinitiivin esiintymistä, murteissa vielä vähemmän. 1600-luvun saarnoissakaan yksiyymmärteisesti attributeiksi tulkittavia infinitiiveja ei ole viittä prosenttia enempää (Forsman Svensson 1990). Schäferillä sellaisia on 14 %. Sekä saarnakirjallisuudessa että Schäferin päiväkirjassa on hankalatulkitaisia tapauksia, joissa infinitiivin voi katsoa milloin substantiivin attributiksi, milloin verbin ja substantiivin muodostaman sanaliiton määritteeksi; tämä horjuttaa tietenkin edellä mainittuja prosenttilukuja, mutta Schäferin ja saarnatekstien välistä eroa se ei poista.

ILLATIIVI SANALIITON MÄÄRITTEENÄ

Nykysuomessa, sekä yleiskielessä että murteissa, 3. infinitiivin illatiivi on melko kiinteästi sidoksissa pääsanaansa ja pääsana on helppo osoittaa. Puheessa on tosin ns. itsenäisiä esiintymiä, mutta tällaistenkin pääsanana voi täydentää tai päätellä tekstiyhteydestä (IPK 1989: 421–423). Jos kontekstissa ei esiinny pääsanaksi sopivaa ilmausta, sellaiseksi voi ajatella jonkinlaisen tulosijaa vaativan liikeverbin (ks. Saukkonen 1966: 186; vrt. IPK s.

▷

423): *Ja nyt koko sakki Ø uimaan* (Ø = lähtee, menee tms.). Samoin voi nähdäkseni täydentää konstruktion *Minun tekee mieli uimaan* (= lähtee uimaan). Murrepuheen itsenäiset 3. infinitiivin illatiivit on Ikolan, Palomäen ja Koiton tutkimuksessa katsottu osin kerontatyylistä johtuviksi (mts. 423–425).

Vanhan kirjasuomen 3. infinitiivin illatiivi on nykyvastinettaan itsenäisempi, voisi ehkä sanoa lausemaisempi, ja sen pääsanoina esiintyy erityyppisiä verbin ja substantiivin konneksioita. Kytös pääsanaan ei ole niin selvä kuin nykykielessä; on vain todettava, että infinitiiviä on aiemmin käytetty ainakin kirjoituksessa vapaammin ja monipuolisemmin kuin nykyään. Schäferillä on mutkikkaita sanaliitoista koostuvia matriisiverbi-ilmauksia runsaammin kuin 1600-luvun saarnoissa, joskin sellaisia esiintyy taajaan saarnoissakin. Saarnakirjailijoista selvimmän lounaismurteiset suosivat 3. infinitiivin illatiiveja yhteyksissä, joissa infinitiivin pääsanaksi hahmottuu verbin ja substantiivin konneksio tai pitempikin ilmaus. Näytteeksi 1600-luvun käytänteestä olen modifioinut Laur. Petrin (a–c), J. Kolckeniuksen (d), N. Hammarin (e), J. Flachseniuksen (f) ja T. Rajaleniuksen (g, h) saarnoista seuraavat tekstinäytteet (originaaleista ks. Forsman Svensson 1990): a) *Sitä varten on Helvetti kitans lavialta avainnut, nimittäin juopuneita ylösniellemään, niinkuin avaa-vat he heidän kitans viinaa ja väkevitä juomia sisällens ammuntamaan*; b) *Jumala on tehnyt kaikki ihmisten sikiät yhdest verest kaiken maanpiirin päälle asumaan*; c) *Pahat enkelit ovat käyneet ihmisen kimppuun saattamaan häntä syntiä tekemään Luojaans vastaan*; d) *Aurinko ja kuu heidän juoksuns pitävät valistamaan* [’valaisemaan’] *niin yöllä kuin päivälläkin*; e) *Jeesus on myös tehnyt meidän kuninkaiksi vallitsemaan maan päällä ja olemaan väkevät Herrasa*; f) *Ruumis tuuliin Herraa Kristusta vastaan temmataa hänen tykönäns iankaikkisest olemaan*; g) *Juutalaiset ovat varjelleet hautaa meidän uskoom vahvistamaan*; h) *Josta selkiäst nähdään, kuinka se [ehtoollinen] Jumalan edeskatsomiest tapahtunut on ylitsenvoittamaan kaikki tyhjät luulot ihmisten järjest ajatellut*.

Edellä olevissa lauseissa infinitiivin tekijäksi hahmottuu matriisiverbi-ilmauksen objekti tai ehkä subjekti (*kitans* tai *Helvetti*, *ihmisten sikiät*, *ihmisen*, *juoksuns* tai *Aurinko ja kuu* jne.) tai myös koko konneksio. Schäferin päiväkirjamerkinnöissä 3. infinitiivin illatiivin tekijän joutuu päättelemään »pragmaattisemmin». Ilmipanematon subjekti on haettava lähitapahtumien kuvauksesta; usein infinitiivin tekijä on matriisiverbi-ilmauksen allatiivimuotoinen tai *jnk tygö* -tyyppinen henkilömääräite. Tapauksia yhdistää niiden finaalisuus. Illatiivimuotoa on käytetty ilmaisemaan tarkoitusta, jolloin nykykielen vastineeksi sopii translatiivimuotoinen nomini, nominaalimuoto tai sivulause. Nykykielessä 3. infinitiivin illatiivi liittyy yleensä selvästi verbiin, jolloin tulosijaisuus ilmentää verbin (semanttista) rektiota; illatiivilla voi tosin olla finaalin lisämerkitys (Hakulinen ja Karlsson 1979: 382, 384–385). Edellä olevissa 1600-luvun saarnanäytteissä samoin kuin jäljempänä esitettävissä Schäferin lauseissa illatiivi onkin pelkän finaalin implikaation ilmentymä, sillä sen pääsanana toimivilla ilmauksilla ei juuri ole rektiovaateita (esim. saarnanäytteiden *käydä kimppuun*, *pitää*, *tapahtua*, *tehdä*, *varjella*). Olen tekstinäytteiden yhteydessä maininnut tarpeen mukaan sulkeissa mahdollisen nykykielen vastineen.

10.9.1712 jos Jumala awa Heidän Mielens andaman kernast

11.3.1708 Posti Watzi – – toi Pläcki, Penne. Paperit, wastaman Fiscali [= jotta vastaisin fiskaalille]; en watanut

6.1.1712 annoin H.[änelle] Kirjan Inspect. tygö wiemän [= vietäväksi inspehtorille] Kädestä Kätten

- 29.5.1710 Lähetti Sec. Beck. [= sihtööri Beckman] Soph.[ian] *anoman Lupa* Gen. Maj. v. Lifwin *tuleman* tygön [= että Liewen saisi tulla]
 5.12.1711. Sain 60 Dr Raha C. Hasselqistd. *annoin Kasikirjotuxen maxaman* jäl lens [= takaisinmaksuksi]
 9.6.1713 Maanherra – – *andoi ulos cowan Executionin* Minun p.[jäl lenni] caicki Kirjoitamisen Calut pois *ottaman* [= antoi määräyksen ottaa pois ~ että otettaisiin pois]
 25.5.1707 [Christina Pratana] jätti hyväst, *annoin Muisto.sanat* Matth. 16: 26. *tunnustaman* ja O.[man] Tundos tyhjän *tyhjändämän* [= jotta hän tunnustaisi ja keventäisi omaatuntoaan]
 25.9.1712 *oli Töys Rucous* Suun Sanoila – – *epära-Nebukadne[z]arin Asiast, hävittämän* Maata ja Coston *ulos toimittaman* [että hän hävittäisi maan ja kostaisi]
 9.9.1712 *udistin Hänen* [H. Eekin] *Casten Lijtons palwelman* Christusta pysyväisestä [= että H. Eek pysyisi Kristuksen uskossa]
 16.9.1712 ne *endiset tilat edespanin asuman* tygön; *seuraman* minua Nyenschantzin [= esitin entiset asianhaarat (sen tueksi), että hän asuisi luonani ja seuraisi minua; kyse on Anna Wargentinistä]
 16.9.1712 [Hasselqvist ja Anna Wargentin] *olit walmistanet Caick Sanani jälkeen* ennen *syömän* Heidän canssans ja ensist Rucouxia *pitämän* [= että söisin ja pitäisin rukoukset]

Edellä siteeratut rakenteet ovat erisubjektista tyyppiä *X käski Y:n lähtemään*, mutta seuraavissa näytteissä infinitiivirakenne lienee katsottava subjektiksi tulosijaisuudesta riippumatta. Näytteistä viimeinen on hankalatulkintainen:⁸ *nijn cuin paljastaman Egyptiläiset*. Finaalisuudesta tässäkin lienee kyse (‘aivan kuin paljastaakseen’), ellei infinitiiviä tulkitse attribuutiksi ‘paljon asioita, jotka paljastivat tulevat tapahtumat samoin kuin egyptiläiset paljastettiin’; siteeraamaani kohtaa seuraakin luettelo niistä paljastuksista, joita rukouksessa »edestuli».

- 17.10.1712 *tuli Mieleen* caicki lijcuwaiset Calut *poislähettämän* [= lähettää pois] Act. M.[uorin] tygö
 10.9.1712 Mutta sijt *tuli Mielen* H. Eek *ottaman myötän* ulcomaala [= ottaa H. Eek mukaani ulkomaille] cuin luettele Händä
 21.10.1712 *Minun pääl lenni tuli kirjoitaman* [= kirjoittaa] 3 Kirjoituxet – – Parannuxest
 14.9.1712 Paljo *edestuli* Tilastan ylönmärätusta Asiastan; *nijn cuin paljastaman* Egyptiläiset Mosexen Neuwon jälkeen [Schäfer katsoo rukouksen paljastaneen hänelle tulevat tapahtumat]

Mitä tarkoittaa edellä esiteltyjen näytteiden perusteella lause *Muor käiti Puuro, ole misäns tähden Warjo andaman Wacktmiehel* (7.10.1712)? Infinitiivimuodon (*andaman*) merkitys on tässäkin finaalinen, ja nykysuomessa sama ilmaistaisiin joko finaalin rakenteella tai vastaavalla sivulauseella: *muori* [= leski] *keitti puuroa, jotta keittäminen antaisi vartijan silmissä tekosyyn hänen* [vankilassa] *oloonsa* (toisin sanoen jotta vartija uskoisi hänen olevan paikalla vain ruokaa valmistamassa eikä tapaamassa Schäferiä).

Muiden kuin sanomisverbien yhteydessä 3. infinitiivin illatiivilla voi päiväkirjassa olla sama funktio kuin passiivin 1. partisiipin translatiivilla tai vanhan kirjasuomen passiivin 1. infinitiivillä (*tehtäväksi, tehtävi*). Nykyvastineena voi tietenkin olla myös finaalin raken-

⁸ Vaikeasti analysoitavia infinitiivirakenteita ei ole vain vanhassa kirjasuomessa: on kiistanalaista, onko *Äiti toi omenoita lasten syödä* -tyyppisten tapausten infinitiivirakenne johdettava relatiivilauseesta vai finaalisesta adverbialilauseesta. (Tarkemmin Hakulinen ja Karlsson 1979: 379).

ne tai finaalin lause, kuten edellä esitetyissä tapauksissa. Ohessa näytteitä infinitiiveistä, joiden nykyvastineeksi käy parhaiten finaalarakenne tai passiivin 1. partitiippi:

- 22.12.1713 *Me olemme ottanet* Toinen Toisem Awio Puolisoxi, *racastaman* Toinen Toisen – – ja *oleman* [= rakastaaksemme – – ja ollaksemme] Mies ja Waimo
27.9.1712 Pappi Grunn: *on ajanut* Händä *taca* Wäkiwalla *tekemän* [= tehdäkseen] Unes, on paenut
17.10.1712 minun Cutzumisen p.[äälle] *tuli* C. A. H.[asselqvist] sisäl *oleman* minulle läsnä [= ollakseen minua lähellä] Act. M.[uorin] tygö
9.12.1712 särjätin endinen [lukko] joca *on tallel neutämän* [= näytettäväksi] Esiwallalle

Mainitsin jo edellä Schäferin *mAn*-loppuisista infinitiivimuodoista, joissa on passiivin tunnus. Niitä löytyi yhteensä neljä. Predikaattiverbien (*viedä, panna*) perusteella lauseista kolmeen sopii tulosijainen määräite, siis esimerkiksi illatiivi. Muodot sinänsä ovat »oikeaoppisia», jos ne tulkitsee instruktiiveiksi, mutta kontekstin kannalta instruktiivitulkinta on outo (vrt. Saukkonen 1965: 126–128):

- 25.5.1707 *Wietin* – – Leski Christ. Pratana Kemmion [Kemiöön] *mistattaman* [= mestattavaksi]
17.8.1711 Joh. Törnbuska *wietin* pois *Steglattaman* [= teiltavaksi] Ruskon Capellin tygö
5.5.1712 Taiwasalon Apulainen Johan: Laurentij *pandin* Jordanin Camm:[ioon] cowemb. Fanguteen: *waiwattaman* että tunnustais Pahatecons
8.9.1710 Markinax *ei ollit* Taulut wiel *alcatut* Selkisis *malattaman* [’tauluja ei ollut vielä alettu maalata Selkisissä’]⁹

Olisiko Schäfer yleistänyt passiivin 3. infinitiivin instruktiivin myös tulosijaa, illatiivia, vaatimaan kontekstiin? Passiivin 3. infinitiivin instruktiivi oli sekin yleinen tuon ajan uskonnollisessa kirjallisuudessa, joskaan ei yhtä yleinen kuin aktiivimuotoinen vastineensa (Forsman Svensson 1990). Morfologisia malleja uskonnollisten tekstien ahkeralla tutkijalla Schäferillä oli siis yllin kyllin (Schäferin lukemasta suomenkielisestä kirjallisuudesta tarkemmin Ruuth 1915c: 8–11). Puheena oleviin lauseisiin kuuluisi nykykielessä passiivin 1. partitiipin translatiivi, vanhemmassa kielessä kyseeseen tulisi myös passiivin 1. infinitiivi. Schäfer puolestaan ei suosi passiivin 1. infinitiiviä, sillä päiväkirjasta löytyy vain kaksi tapausta (21.10.1712 *Inspect. jätti 6 Carol. peräsäns Annetta* [= annettavaksi] *Minulle*; 15.4.13 *Laudat rewitän ylös etzittä Kirjoituxia* [= kirjoitusten etsimiseksi]). Vai olisivatko Schäferin passiiviset *mAn*-infinitiivit oppitekoisia, toisaalta tulosijaisiin aktiivimuotoihin (*alkaa tekemään, panna lukemaan* -tyyppiin), toisaalta ruotsin passiivin malliin (*Han fördes bort för att halshuggas ~ steglas; Han sattes i fängelse för att pinas*) perustuvia? (Suomen eri tyyppien levikistä nykymurteissa ks. Saukkonen 1966: 112, Ikola 1984: 12, Vilppula 1984: 10 ja IPK 1989: 397, 398.)

Tekstinäytteistä viimeisessä passiivitunnuksinen 3. infinitiivin illatiivi-instruktiivi *maalattama(a)n* liittyy yllättävästi *alkaa*-verbiin. Vanhassa kirjasuomessa verbi *ruveta* on melkein pä yksinomaisen, ja sama pätee nykyisiin lounaismurteisiin ja yleisemminkin länsimurteisiin (IPK 1989: 281, 398–402). Vuoden 1642 Raamatusta löytyy *alkaa teke-*

⁹Päiväkirjamerkintöjen mukaan Schäfer tilasi 10. elokuuta 1710 kolme taulua, jotka maalattiin Selkisissä.

mään -tapaus ja 1700-luvun teksteistä jo useampia, kuten Matti Vilppula (1984: 11) on osoittanut (vrt. VKS s. v. *alkaa*).¹⁰ Vilppulan toteamus, että *alkaa*-verbiin liittyvä 3. infinitiivin illatiivi olisi yleinen jo vanhassa kirjasuomessa, perustunee 1700- ja 1800-luvun käytäntöön, sillä 1600-luvun aineistostani en ole löytänyt tällaisia rakenteita, en myöskään *alkaa tehdä* -tyyppiä. Schäfer osoittaa joka tapauksessa tuntevansa *alkaa tekemään* -rakenteen, joskin infinitiivi on esimerkissä passiivimuotoinen. Kyseisessä näytteessä on muutakin morfologista poikkeavuutta: *ei olit pro eivät olleet* (kieltosana + taipunut pääverbi; vrt. alaviitteeseen 13) ja *alkatut pro al(j)etut* (Schäferin 1. infinitiivi olisi tämän perusteella *alkata*; päiväkirjassa on faktinen imperfektimuoto *Alcaisin pro aloin*, samoin *alcattin pro al(j)ettiin*).

ILLATIIVI REFEROINNIN VÄLINEENÄ

Kun vanhasta kirjasuomesta tapaa 3. infinitiivin muotoja *sentiendi et dicendi* -verbien yhteydestä, epäilee helposti painovirhettä, toisin sanoen *w:n* ja *m:n* sekaantumista: *tekemän* pro *tekewän* (ks. Forsman Svensson 1983: 117–119). Entä miten on suhtauduttava päiväkirjan tapauksiin, joissa niin ikään esiintyy outo *mAn*-loppuinen muoto? Seuraavassa lauseessa Schäfer siteeraa vartijan sanoja: *Wacktmestar sanoi Maanherra[n] walittawan Monda käymän tygön* (8.8.1712). Maaherra siis valittaa 'liian monen käyvän tykönäni' tai 'että liian moni käy tykönäni'. Schäfer näyttäisi käyttäneen 3. infinitiivin illatiivia (tai instruktiivia) etenkin aktiivin 1. partisiipin asemesta (vrt. Saukkonen 1966: 187), mutta kyseeseen tulee myös 2. partisiippi. Sanomisverbeihin¹¹ liitetty infinitiivi vastaa siis aktiivista referatiivirakennetta tai *että*-lausetta. Kyseisissä tapauksissa vanhan kirjaruotsin käännösvastineiksi voi ajatella infinitiivin preesensin tai perfektin, joskus myös (*s*-loppuisen) partisiipin preesensin. Ohessa näytteitä sanottua (tai kirjoitettua) referoivista infinitiiveistä.

27.12.1711 *Annoin tietä* Lijfm. M.[uori] ja Elsa *tuleman* [= tulevan] tygön Pä.[ivän] peräst s. 28

31.8.1712 Kl 6 Joh. tuli; *itmoitti* [p.o. ilmoitti] Eitins *pyytämän* [= pyytävän] tuoda Kirjoit. ja Sanoma Joensuust

6.7.1707 Inspectori – – *jutteli* Tyttären Häistä, moni wastahacoiset asiat silloin *tapahtuman* [= ?tapahtuneen]

27.9.1712 [Anna W.] *jutteli*: Kl 11. Luckarin Sillal *cohtaman* [= ?kohdanneen: ks. alaviitettä 10] Händä *menemän* Ing. Brömsin tygö, ja käskenytt tulla Kl 2

21.10.1712 Flege Zedelillä C. H.[asselqvist] *kirjoiti*, jotta *andaman* [= antavansa]: andoi 8 Kyntilät

12.3.1709 [kirkkoherra toi] Kirjoituxen, joca *luettin* H. d. *sisälpitäme* [= Ho-

¹⁰ Vanhan kirjasuomen sanakirjassa on *alkaa*-verbin kohdalla mainittu yksi esimerkki Agricolalta ja yksi vuoden 1642 Raamatusta.

¹¹ Oudoimpia ovat tapaukset, joissa aiempia tapahtumia referoiva *mA(A)n*-muoto liittyy *jutella*-verbiin (6.7.1707 ja 27.9.1712). Merkinnöistä jälkimmäinen on yli kahden sivun mittainen, ja sen alkupuolella Schäfer on raportoinut Anna W:n ja lukkarin tapaamisen näin: *Luckar Kl 7 cutzunut Muorin Kl 10 tuleman Ing. Brömsin tygö*. Schäferin merkinnöissä on usein saman asian toistoa sekä muistumia edellispäivien tapahtumista. Tästäkin jää miettimään, oliko lukkari tavatessaan Anna W:n sillalla itse menemässä vai oliko Anna W. menemässä Brömsin luo (27.9. *menemän*). Luontevinta on tulkita Anna W. menijäksi ('lukkari kohtasi Annan menemässä') ja selittää *menemän*-asu samanlaiseksi rektiopoikkeamaksi kuin Schäferin *käydä*- ja *olla*-verbiin liittyvät 3. infinitiivin illatiivit (ks. jaksoa »Illatiivi verbin määritteenä»).

frätin tuomio(n) sisältävän] site, että Hofrätti pitää Minun duomitzeman – –
caickein coweman Lain jälkeen
1.2.1712 Kl. 2 *lähetti* Inspect. Grab. *sanan* Erc. Grönin kautta *tuleman* [= tule-
vansa] tygön

Päiväkirjassa on lisäksi joukko lauseita, joissa 3. infinitiivin illatiivia on niin ikään käytetty referoimaan erilaisia pyyntöjä ja käskyjä tai kirjelappusten sisältöä, mutta joissa infinitiivien vastineeksi ei käykään partisiippi vaan ainoastaan *että*-lause. Seuraavista näytteistä neljässä ensimmäisessä infinitiivillä on kuvattu käsikirjoitetun sitoumuksen (*Käsikirjoituxen*) tai ostoslistojen (*Bladin, Zedelin*) sisältöä; näissä infinitiivirakenteen voisi analysoida substantiivien määritteeksi, siis relatiivilauseeseen pohjautuvaksi ('sitoumus, jossa lupauduin maksamaan'; 'lappunen, jossa käskin ostaa' jne.). Muut lauseet ovat tahdonilmauksia, käskyjä tai ehdotuksia eri henkilöille, jotta nämä tekisivät Schäferin toivomuksen mukaan.

20.1.1712 *andoin Käsikirjoituxen* 140 Dr Cup. pääl, ne *maxaman* [= että mak-
saisin ne, nim. saadut 140 kuparitaalaria] *cosca Jumala Minulle anda*
23.6.1712 *Lähettin Bladin Kirjoit.* A. Warg. ja 5 Carol. *tekemän* 12 Suurta
Kringileite [= että hän tekisi 12 suurta rinkiä]
8.8.1712 *kirjoitin* – – *Bladin* Carl Hasselq. tygö 1/2 Carol. Justot *ostaman* [=
että hän ostaisi puolen karoliinin edestä juustoa]
18.7.1712 *Kirjoitin* Kl 4 *Zedelin* A.[nna] Warg.[entinille] *ostaman* 1/2 Stopi
Franst Wijna – – Kl 6 *panin Määren* täällä jälle *oleman*
12.4.1713 *poismennäs wiel huusin* Trapuld [vahtimestarille] *nuoleman* Pisp,
ja Bröms Hausut [piispa Gezeliuksen ja tuomiorovasti Brömsin housut] ja
pyhkimän Suuns
7.9.1712 *Ilmoitin* Actua. Muorill Ronalla [?runolla], *poispaneman* Läskivaatens
mustat ja *ottaman* toist Färi – – : *sanoin* Rucouxis *coeteleman*, ja *ei* minun
Sanan päälle ainoastans *perustaman* [= että hän pyytäisi rukouksessa ratkai-
sua eikä tekisi vain minun neuvoni mukaan] *caicki* Asians ja Menons
28.8.1713 [venäläinen] On waatinut Pappit *cuuluttaman* Kirckois, ei Kengän
Ruotzin Wäest enä *holhoman* eli *wastan ottaman* [= ettei kukaan enää saisi
holhota 'huolehtia' tai ottaa taloonsa Ruotsin väkeä]

POHDISKELUA

Schäferin kielenkäytön erikoisuuksia on 3. infinitiivin illatiivin tavattoman runsas ja usein oudolta tuntuva käyttö. Kyseisiä muotoja on päiväkirjassa ainakin kaksi kertaa niin paljon kuin vanhoissa saarnoissa tai nykyisessä yleiskielessä. Illatiivimuoto esiintyy myös konteksteissa, joihin normaalisti kuuluu 1. infinitiivi, jokin partisiippi tai verbin finiittimuoto. Eräät lounaismurteiset vanhan saarnakielen edustajat (esimerkiksi Laurentius Petri) viljelevät illatiivimuotoja runsaasti ja Schäferin tavoin erityyppisissä oudontuntuissa konteksteissa. Lauseopin arkiston aineistossa 3. infinitiivin illatiivi on yleisin juuri lounaismurteissa, joskaan frekvenssiero ei ole tilastollisesti merkitsevä (IPK 1989: 375). Aineistojen sanemäärään suhteutettuna muotoja on lounaismurteissa 0,64 %, pohjalaismurteissa 0,63 % ja muissa 0,51–0,58 % (yleiskielessä 0,55). Vaikka tämä infinitiivi ei ole merkitsevästi yleisempi lounaismurteissa kuin muissa, se on saattanut olla sen verran yleinen 1700-luvun turkulaisessa puheessa, että Schäfer sai sen käytölle vahvistusta ja että siitä tuli hänen idiolektinsa yksi piirre.

Nykyisestä poikkeava käyttö pohjautunee osaksi vanhan saarnakielen käytäntöön, jossa 3. infinitiivin illatiivin funktiot olivat nykyistä monivivahteisemmat. Ns. semanttinen rektio ei vanhassa kirjasuomessa yhtä selvästi kuin nykykielessä selitä tulosijaisen 3. infinitiivin valintaa, vaan muotoa on käytetty muun muassa pelkkää finaalisuutta ilmentämään. Vanhan kirjasuomen tekstejä lukeva tapaa tuon tuostakin 3. infinitiivin *mAn*-loppuisia muotoja; saarnakielessä näistä kolmannes on kontekstin perusteella illatiiveja ja kaksi kolmannesta instruktiiveja (Forsman Svensson 1990). Tällaiset *mAn*-muodot ovat siis olleet teksteistä tuttuja Schäferille.

Turkulaisen puhekielen ja saarnakirjallisuuden malli eivät yksinään riitä selittämään 3. infinitiivin illatiivin suosiota ja erikoista käyttöä Schäferin päiväkirjassa. Syitä on useampia. Miten selittyvät esimerkiksi oudot rektiota-paukset — illatiivi muun sijan tilalla? Tällaisiahan ei juuri löydy saman ajan saarnakirjallisuudesta. Yksi selitys voisi olla se, että Schäferin vahvempi kieli olikin ruotsi eikä suomi, vaikka hän teki päiväkirjamerkintänsä suomeksi. Kirjoituksissaan Schäfer käytti kumpaakin kieltä ja käänsi lukemaansa kirjallisuutta näiden kielten ohella myös saksaksi (Ruuth 1915c: 10). Häntä voi kirjoitustensa perusteella hyvin pitää kaksikielisenä, mutta ruotsi saattoi olla hänen ensimmäinen kielensä. Tähän viittaa muun muassa ruotsiksi käyty yksityinen kirjeenvaihto: sekä Schäferin vaimo Anna Wargentin että sisarenpoika Carl Hasselqvist (puhumattakaan muista ystäväistä) kirjoittivat hänelle ruotsiksi (Ruuth 1915a: 197–212). Näille läheisilleen Schäfer saattoi pitää rukoukset yhtä hyvin suomeksi kuin ruotsiksi, minkä hän on maininnut joissakin muistiinpanoissa (esim. 15.12.1710 *pidin 3 Rucouxet Suomes*; 10.9.1712 *pidin Rucouxen Suomen Kieläs*; 22.9.1712 *Rucouxen pidin Ruotzin Kieles*).

Päiväkirjan suomenkielisen tekstin lomaan Schäfer on sirotellut ruotsinkielisiä sanoja, lauseita ja pitempiäkin jaksoja eräänlaisina referaatteina muistumistaan: tuomioistuinten päätöksiä, virrenpätkiä, raamatunsitaatteja, eri henkilöiden puheenvuoroja, jopa uniaan. Väliin hän on ilmaissut asian kahdella kielellä, kääntänyt alun perin kuulemansa tai lukemaansa toiselle käyttökielelleen: 27.9.1712 [Jumala] *kertoi usein Mielesen – – håll på, gå på, träng på: Tu skalt wijserligen fåå: Käy pääl, pitä pääl, tunge pääl: Sinä täydellisest ja epäilemätä saat*; 7.10.1712 [Anna W.] *rucoili andacat Minun tulla Puuro keitämän että Minä NB saan Teidän nähdäkän at Jag då får se Ehrt Ansickt. så geer jag mig än då tilfreds*. Kielten luontevaa rinnakkaiskäyttöä osoittavat sellaiset ilmaukset kuin *Jag weet wähl hwad Eder Bröder sagt om Eder, sanoi Laban aina* (21.12.1713) ja *Minä oli täällä nijncuin Eläin Satimises, såsom en Ohyra i Fällan* (5.9.1713). Päiväkirjan ruotsalaiset sitaattit ovat tuon ajan normaaliruotsin mukaisia, samoin Schäferin 1715 kirjoittama kirje, jonka Ruuth (1915a: 248–249) on liittänyt tutkielmiinsa.

Ruotsin kielen dominoivuuteen viittaavat lisäksi lukuisat luonteeltaan vaihtelevat ruotsalaislainat, joita ei ole yritettykään mukauttaa suomeen. Etenkin arkiaskareista kirjoittaessaan Schäfer turvautuu sitaattilainoihin: ruotsin sanat tulivat helpommin mieleen, jos ne oli omaksuttu jo kotipiirissä. Ohessa hajanäytteitä aakkosjärjestyksessä (olen säilyttänyt Schäferin käyttämän asun sijaa myöten, mutta sijoittanut ilmaukseen mahdollisesti kuuluvan suomalaisen sanan sulkeisiin): *Anslagi, Bakelsen, Bröstlapun, bröstsåkeri, Diurvacktari, Flasku, Formatis, förseglatut, Hafwer (liemi), knappi (Tulella), Kryddkwastin, Likornisa, Lårform, Muscotblomut, Nattstolin, Neijonögon, peparcaca, Perukmaka, Rimahwenet, Skrijnis, Sijden (Sammeti), Skiorbuggin, smoratut (Calat), Stopin (Olta), Talrickit, Strutin (Suola), Utkast, Westis, Wijnasuppe*.

▷

Suomen 1. infinitiivin latiiivin ja 3. infinitiivin illatiivin funktioiden erottaminen saattaa olla toiskieliselle melkoinen kompastuskivi; tämän olen todennut kerran toisensa jälkeen opettaessani suomea ruotsalaisille yliopisto-opiskelijoille.¹² Suomen verbien suuntasijaisuus on »staattisempaan» ruotsin kieleen tottuneille niin ikään arvoitus, joten rektio ei auta määrittelyn valinnassa. Sitä vastoin 3. infinitiivin illatiivin kytkös finaalisuuteen selviää piankin, mihin ohjaavat muun muassa monen illatiivimuodon ruotsalaiset käännösvastineet (*för att, till att*). Melkein poikkeuksetta Schäferin oudontuntuisten 3. infinitiivin illatiivien ruotsalaisvastineena voisi luontevasti olla aktiivin tai passiivin (*att-*)infinitiivi, usein edellään jokin prepositio. Jopa monet Schäferin subjektittomat rakenteet ovat luontevia ruotsiksi käännettyinä: ?*Kirjoitin lapun Annalle ostamaan viiniä* kuuluisi ruotsiksi *Jag skrev en lapp åt Anna [för] att köpa vin*.

Uskoisin, että Schäfer on yleistänyt 3. infinitiivin illatiivin eri funktioihin pohjanaan toisaalta ruotsin monikäyttöinen infinitiivin preesens, toisaalta mahdollisesti oman aikansa kirjasuomesta ja puhekielestä saadut mallit. Malleja oli etenkin muodon finaaliselle käytölle, ja finaalisuuden käsitettä saattoi laajentaa esimerkiksi ruotsin *för att, till att* -konstruktioiden pohjalta. Tätä tukevat ne tapaukset, joissa illatiivin käyttöä ei voi suomen kielen kannalta perustella ja joiden tyyppisiä en ole tavannut muista 1600- ja 1700-luvun teksteistä: *poisolles konsistorin neuvo etsimään* (pro *etsimässä*); *on ajanut takaa väkivaltaa tekemään* (pro *tehdäkseen*); *jutteli lukkarin sillal kohtaama(a)n häntä menemä(ä)n* (pro *kohdanneen hänet menemässä*); *lukko, joka on tallella näyttämään esivallalle* (pro *näytettäväksi*).

Osaltaan infinitiivimuotojen käyttöön on voinut päiväkirjassa vaikuttaa lyhyden tavoittelu: sama 3. infinitiivin muoto toistuu perättäisiä tapahtumia kuvattaessa ja etenkin mutkikkaissa virkkeissä, joissa infinitiivi on sivulauseiden vastineena. Schäfer on ehkä kirjoittaessaan havainnut kyseisen infinitiivin käteväksi ilmaisukeinoksi ja lisännyt sen käyttöä, sillä päiväkirjassa sen frekvenssi kasvaa loppua kohti. Kirjan alkupuoliskossa (Ruuthin edition mukaiset 76 painosivua, päiväkirjan alusta vuoden 1712 syyskuun yhdeksänteen) 3. infinitiivin muotoja mahtuu kymmenen sivun katkelmaan keskimäärin 12, jälkipuoliskossa (63 sivua) noin 30. Mainittakoon tässä yhteydessä myös toinen Schäferin käyttämä tekstin lyhentämiskeino: apuverbin poistaminen liittomuodoista. Pari esimerkkiä: 22.5.1712 *paenu Ruotz. Ryttest. tienut sano – – Wihollisen Mielen olewan tänne*; 27.9.1712 [Bröms] *sanonut, Muorin tullut wietelduxi Schäferildä: Hän tunnustanut julkisest – –*. Tapauksia on runsaasti, etenkin *että*-lauseissa, mikä tuo jälleen mieleen ruotsin kielen, jossa liittomuotojen apuverbin voi jättää pois sivulauseista.

Siihen, että suomi ei ollut Schäferin vahvempi kieli, viittaavat myös eräät oppitekoisilta tuntuvat muodot. Tällaisia ovat muun muassa passiivitunnuksiset *mAn*-infinitiivit (esim. *mistattaman*), jotka on kontekstin perusteella tulkittava illatiiveiksi ja siis *mAAAn*-

¹² Kolmannen infinitiivin illatiivin käyttö muun nominaalimuodon tilalla ei ole myöskään vierasta IB-lukioiden äidinkieleltään ruotsinkielisille B-suomen lukijoille. Korjatessani erään ylioppilasluokan B-suomen kirjoittajien aineita huomioni kiintyi tapauksiin, joissa kontekstiin olisi paremmin sopinut muu ilmaus kuin 3. infinitiivin illatiivi. Monessa lauseessa oli finaalin merkitys, mutta illatiivi esiintyi myös subjektina, attribuuttina sekä tapaa tai keinoa osoittamassa (sitaattien alkuperäinen kieliasu on säilytetty): *Kysymykseen voi ajoittain tulla jopa provokatiivinen kielenkäyttö, tämäkin huomiota herättämään. / Rauha aikana tehdään kaikkea pitämään kansalaisia hengissä. / – – ollaan valmiita käymään sotaa pahimpien konfliktejen ratkaisemaan. / – – tutkimaan nämä omistajat voi olla hyvin hauskaa ja kiinnostavaa. / – – joilla oli varaa ostamaan. / Silloin käytiin sotaa taistelemaan »mies-vastaan-miestä» -periaatteella.*

loppuisiksi. Päiväkirjassa on erikoisten infinitiivitapausten lisäksi muitakin outoja piirteitä, jotka voisivat selittyä ruotsin kielen hallitsevuudesta: pääverbiä on yleisesti taivutettu kieltosanan yhteydessä, lukusanoissa on partitiivimäärityksen sijasta nominatiivi tai verbin kieltomuotoon on liitetty akkusatiiviobjekti.¹³ Jos olettaa ruotsin Schäferin vahvemaksi kieleksi, kolmannen infinitiivin illatiivi-instruktiivin omaksuminen jonkinlaiseksi syntaktiseksi yleismuodoksi käy tältä pohjalta ymmärrettäväksi.

LÄHTEET

- Formulae puerilium colloquiorum 1644. Stockholmiae per Ignatium Meurerum.
- FORSMAN SVENSSON, PIRKKO 1983: Satsmotsvarigheter i finsk prosa under 1600-talet: participialkonstruktionen och därmed synonyma icke-finita uttryck i jämförelse med språkbruket före och efter 1600-talet. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 388. Helsinki.
- 1990: Vanhinta kirjasuomea 4. 1600-luvun lauseoppia. Käsikirjoite. Umeå universitet, Umeå.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- IKOLA, OSMO 1984: Tyypin *alkaa tehdä, alkaa tekemään ja ruveta tekemään* yleisyys-suhteista. Kielikello 2/1984 s. 12.
- IKOLA, OSMO – PALOMÄKI, ULLA – KOITTO, ANNA-KAISA 1989: Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 511. Mänttä.
- IPK 1989 = Ikola – Palomäki – Koitto 1989.
- KIURU, SILVA 1977: Suomen kielen kieltohakuiset verbit. Murreaineistoon perustuva syntaktis-semanttinen tutkimus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 335. Helsinki.
- MARTINIUS, MATTHIAS 1689: Hodegus Finnicus. Holmiae. Näköispainos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. WSOY, Porvoo 1968.
- NIKKILÄ, OSMO 1985: Apokope und altes Schriftfinnish. Zur Geschichte der *i*-Apokope des Finnischen. Drukkerij van Denderen b. v. Groningen.
- PETRAEUS, AESCHILLUS 1649: Linguae Finnicae Brevis Institutio. Näköispainos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. WSOY, Porvoo 1968.
- RUUTH, MARTTI 1915a: Carl Hasselqvistin kirjeenvaihto Petter Schäferin kanssa vv. 1719–1726. – Suomen uskonnollisten liikkeiden historiasta. Asiakirjoja ja tutkimuksia. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 12: 1. Kirjapaino OY Sana, Helsinki.
- 1915b: Kaarle XII mystillis-separatistisen profetian valossa. – Suomen uskonnol-

¹³ En tässä yhteydessä puutu tarkemmin Schäferin tekstin ruotsalaispiirteisiin, sillä tarkoitukseni on käsitellä niitä erillisessä kirjoituksessa. — Alaviitteessä 11 mainitsemisani B-suomen aineissa esiintyi myös pääverbin persoonataivutusta kieltosanan yhteydessä: *En minä voïn uskoa sinua. / – – jos ETTE olette nähnyt sen – . / – – että päätös ei tulee menemään läpi*. Akkusatiiviobjektin käyttö kieltolauseessa oli yhtä yleistä IB-lukiolaisten B-suomen aineissa kuin alaviitteessä 11 mainittu 3. infinitiivin illatiivin käyttö poikkeavassa kontekstissa.

- listen liikkeiden historiasta. Asiakirjoja ja tutkimuksia. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 12: 1. Kirjapaino OY Sana, Helsinki.
- 1915c: Kaksi Petter Schäferin päiväkirjaa osaksi lyhennettyinä sekä johdannolla, muistutuksilla ja nimiluetteloilla varustettuina. – Suomen uskonnollisten liikkeiden historiasta. Asiakirjoja ja tutkimuksia. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 12: 1. Kirjapaino OY Sana, Helsinki.
- SCHÄFER, PETTER 1707–1714: Petter Henrikinpoika Schäferin Päiväkirja. – Ruuth 1915c.
- SAUKKONEN, PAULI 1965: Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa I. Johdanto, adverbaali infinitiivi. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 137. Helsinki.
- 1966: Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa II. Adverbaali infinitiivi (täydennys), adnominaali infinitiivi, absoluutti infinitiivi, elliptinen infinitiivi. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 140. Helsinki.
- VHAEL, BARTHOLDUS 1733: Grammatica Fennica. Aboae. Näköispainos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. WSOY, Porvoo 1968.
- VILPPULA, MATTI 1984: Kirjakieli ei »ala rappeutumaan». Kielikello 2/1984 s. 9–12.
- VKS = Vanhan kirjasuomen sanakirja I. Toim. Lahja-Irene Hellemaa, Anja Jussila, Esko Koivusalo & Riitta Palkki. Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Helsinki 1985.

THE 3RD INFINITIVE ILLATIVE IN THE DIARY OF PETTER SCHÄFER

In the article the writer examines the language of the diary (1707–1714) kept by the Turku scholar Petter Schäfer. Schäfer recorded his diary notes in Finnish while he was held in prison on account of his Pietist convictions, first at Turku and then at Gävle, Sweden, where he died in 1729.

One of the special features of Schäfer's use of language is his frequent and often unusual use of the 3rd infinitive illative. In his diary there are twice as many occurrences of this infinitive than can be found in old Finnish sermon texts or in present-day standard Finnish. This illative form appears in contexts in which would normally be found the 1st infinitive, a participle or a finite verb-form. The 3rd infinitive illative may have been so common in speech in 18th century Turku that it influenced Schäfer's use of the form. The use of the 3rd infinitive illative in a way that deviates from present-day usage may be based partly on the practices of old sermons, in which the functions of the 3rd infinitive illative had more shades of meaning than today.

Schäfer's unusual use of government (the illative in place of other cases) is, however, hardly evident at all in Finnish sermons of the same period. Schäfer's strongest language may in fact have been Swedish and not Finnish, even though he made his diary notes in Finnish. In his other writings Schäfer used both Finnish and Swedish, and besides these languages he

also translated some of the literature he read into German. On the basis of his writings he can well be regarded as bilingual, although Swedish may have been his first language. This is suggested not only by the language of the diary but also, for example, by his private correspondence, which was in Swedish.

Almost without exception, the equivalent Swedish form of Schäfer's unusual 3rd infinitive illatives would naturally be the active or passive (*att-*) infinitive, often preceded by a preposition. The writer believes that Schäfer probably generalised the 3rd infinitive illative into different functions using as a basis on the one hand the multipurpose present infinitive of Swedish, and on the other hand possibly models of the written and spoken Finnish of his time. Models did exist especially for the use of the form in indicating purpose, and this concept of purpose may have been widened on the basis of, for example, the Swedish constructions *för att* and *till att*. This is supported by those cases where use of the illative cannot be justified in Finnish and of which the writer has been unable to find equivalent examples in other 17th and 18th century texts:

poisolles *konsistorin* *neuvoo* *etsimään*
away-be-INF2-INES consistory-GEN advice-PART seek-INF3-ILL

‘while away seeking the consistory’s (capitular body’s) advice’

lukko, joka on *tallella* *näyttämään*
lock which be-3Sg safekeeping-ADES show-INF3-ILL

esivallalle
authority-ALL

‘the lock which is in safekeeping in order to be shown to the authorities’

Certain forms that seem rather artificial serve to indicate that Finnish was not Schäfer's stronger language. These forms are his *-mAn* infinitives with the passive marker (e.g. *mistattaman* ‘to be executed’), which in their contexts must be interpreted as illatives. In addition to the special infinitives, the diary also contains other features which could be explained in terms of his command of Swedish: the main verb is generally inflected with the negative verb; the nominative case is used in place of the partitive with numerals; and the accusative object is used in place of the partitive object with the negative form of the verb. If Swedish is assumed to be Schäfer's stronger language, the adoption of the 3rd infinitive illative as a kind of general syntactic form can, on the basis of this, be understood. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Kielikeskus, PL 4 (Fabianinkatu 26), 00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: *Pirkko.Forsman-Svensson@Helsinki.Fi*